

POLJOPRIVREDA U FUNKCIJI ODRŽIVOG RAZVOJA REPUBLIKE SRBIJE

AGRICULTURE IN THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT FUNCTION OF THE REPUBLIC OF SERBIA

Petar Veselinović¹
Nevena Veselinović²

¹ Ekonomski fakultet Univerziteta u Kragujevcu, pveselinovic@kg.ac.rs

² Fakultet za menadžment Zaječar, nveselinovic@gmail.com

REZIME

Poljoprivreda kao privredna grana ima ne samo direktan, već i indirektan uticaj na privredni razvoj čitave nacionalne ekonomije. Primenom odgovarajućih mera može se poboljšati stanje poljoprivrede, donošenjem adekvatne agrarne politike usklađene sa evropskim standardima. Poljoprivreda Republike Srbije bi trebalo da, podržana adekvatnom agrarnom politikom, iskoristi svoju šansu i ponudi kvalitetne proizvode. Razvoj poljoprivrede Republike Srbije bi trebalo usmeriti ka modernizaciji i promeni proizvodne strukture u pravcu veće tržišne orijentacije i poboljšanja ukupne efikasnosti agrarnog sektora, koristeći prirodni potencijal kojim raspolaže nacionalna ekonomija za razvoj poljoprivrede.

KLJUČNE REČI

Poljoprivreda, agrarna politika, strategija, agroekonomske mere, privredni razvoj

ABSTRACT

Agriculture as an economic sector has not only direct but also an indirect impact on the economic development of the entire national economy. By applying appropriate measures can improve the state of agriculture, the adoption of appropriate policies harmonized with European standards. Agriculture of the Republic of Serbia should be supported by appropriate policies take advantage of the opportunity and offer quality products. The development of agriculture of the Republic Serbia should be directed towards modernizing and changing the production structure towards greater market orientation and improve the overall efficiency of the agricultural sector, using natural resources at the disposal of the national economy for agricultural development.

KEYWORDS

Agriculture, agricultural policy, strategy, agroeconomic measures, economic development

1. UVOD

Visok udeo poljoprivrede u makroekonomskim agregatima Srbije, u odnosu na druge zemlje, može se pripisati bogatim zemljišnim resursima i povoljnim prirodnim uslovima za razvoj poljoprivrede. Iako apsolutno izražena, zaposlenost u poljoprivredi beleži visoke stope smanjenja. Međutim, udeo poljoprivrede u ukupnoj zaposlenosti u Srbiji je i dalje visok, među najvišim u Evropi, što se objašnjava visokim udelom zaposlenih na sezonskim i povremenim poslovima u poljoprivredi.

Značajan faktor razvoja poljoprivrede je jačanje konkurentnosti. Za ostvarivanje međunarodne konkurentnosti neophodno je intenzivirati proces ruralnog razvoja, kroz restrukturiranje poljoprivrede, što podrazumeva transformaciju velikih agrarnih preduzeća.

Spor obrt kapitala uloženog u poljoprivrednu proizvodnju, zbog sezonskog karaktera, zahteva stalne izvore finansiranja. Sezonski karakter poljoprivredne proizvodnje nameće potrebu sukcesivnog angažovanja sredstava za proizvodnju i zalihe. Upravo zbog toga postoji stalni zahtev za dopunskim sredstvima za finansiranje poljoprivredne proizvodnje.

Sušтина poljoprivredne proizvodnje je u što boljoj saradnji prirode i čoveka. Vekovima je čovek usavršavao predmete za rad da bi povećao svoju produktivnost. Stvarao je i usavršavao sorte bilja, rase životinja, proizvodio hemijska sredstva, đubriva i pesticide, a sve sa ciljem povećanja produkcije hrane.

U ekonomskoj teoriji preovladava stav da tehnološke promene imaju veoma značajnu ulogu u razvoju poljoprivrede. Svedoci smo sve brže proizvodnje i primene kompjutera, kompjuterske tehnologije i primene biotehnoških postupka i proizvoda u poljoprivredi razvijenih zemalja sveta. Suština novih tehnoloških promena ista je kao i kod klasičnih tehnologija, bolje korišćenje raspoloživih prirodnih, ljudskih obnovljivih i neobnovljivih resursa. Izazovi razvoja novih tehnologija u poljoprivredi i mogući ekonomski efekti zaokupljaju sve veću pažnju stručne javnosti.

Pored tehnoloških, klimatske promene takođe utiču na mnoge ekonomske sektore, a poljoprivreda je jedan od najizloženijih, iz razloga što poljoprivredna proizvodnja direktno zavisi od klimatskih faktora. Pristup zaštiti prirodnih resursa (zemljište, vazduh, voda) je presudan za opstanak poljoprivrede. Klimatska varijabilnost je iz godine u godinu jedan od glavnih razloga koji dovode do promena u godišnjim žetvama i predstavlja neizbežan rizik poljoprivredne proizvodnje. Prilagođavanje je kritičan izazov za poljoprivredu i ruralne sredine.

U ovom radu, detaljnije će biti analizirani indikatori stanja i razvoja poljoprivrede Srbije, zatim uloga mera agrarne politike u poboljšavanju konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje i, na samom kraju, biće ukazano na unapređenje životne sredine i održivo upravljanje prirodnim resursima u cilju razvoja multifunkcionalne poljoprivrede.

2. INDIKATORI STANJA I RAZVOJA POLJOPRIVREDE SRBIJE

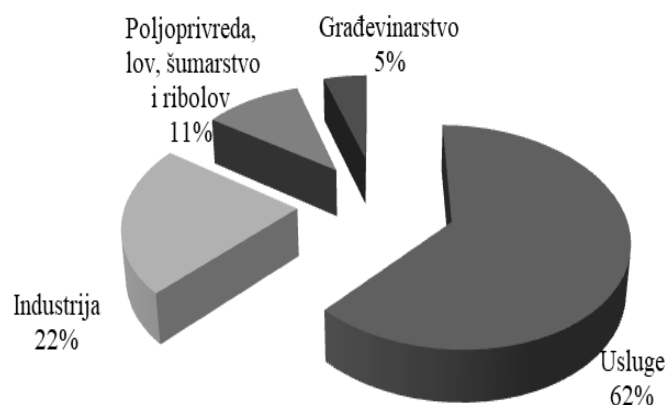
Tranzicija i ekonomske reforme srpske ekonomije polako ulaze u treću deceniju. Kao i na početku trećeg milenijuma, tako se i danas srpska ekonomija nalazi na važnom raskršću. Početni makroekonomski uspesi, zasnovani na uspostavljanju stabilizacije, dali su rezultate. Međutim, održivost ostvarenih rezultata dovedena je u pitanje postojanjem inflacije, spolnotrgovinskog deficita, preobimnih javnih rashoda i niskog nivoa konkurentnosti ekonomije. Razvoj srpske ekonomije u ovakvim uslovima, zajedno sa dugogodišnjim sankcijama, ratnim događajima i političkim previranjima, uzrokovali su ozbiljne strukturne probleme.

Privredna struktura Srbije, nakon 2001. godine, izmenjena je u korist uslužnog sektora koji ima najveće sektorsko učešće u stvaranju bruto domaćeg proizvoda. Dinamičan rast bruto domaćeg proizvoda, u periodu od 2001. do 2008. godine, ostvaren je zahvaljujući povećanju učešća sektora usluga (saobraćaj i telekomunikacije, trgovina na veliko i malo i finansijske usluge), uz blago smanjenje učešća industrije. Ovi sektori u posmatranom periodu svoju propulzivnost zasnivali su na visokim investicijama (posebno u telekomunikacijama), liberalizaciji uvoza, rastu lične potrošnje, privatizaciji i restrukturiranju bankarskog sektora.

Kako bi slika strukture bruto domaćeg proizvoda Srbije bila jasnija, na sledećem grafičkom prikazu prikazaćemo sektorski udeo u bruto domaćem proizvodu Srbije.

Zarad lakšeg sagledavanja strukture bruto domaćeg proizvoda u Srbiji, grafikonom je predstavljen udeo privrednih sektora u njegovom formiranju. Učešće industrije u formiranju bruto domaćeg proizvoda je 22%, a poljoprivrede 11%. Kao što je već istaknuto, tzv. uslužni sektor stvara 62% bruto domaćeg proizvoda Srbije, što je ubedljivo najveći relativan udeo.

Uticaj poljoprivrede na ekonomske tokove i socijalnu stabilnost u Srbiji prilično je visok. Pored opadajućeg trenda, značaj poljoprivrede u Srbiji je znatno veći u odnosu na druge zemlje u regionu. Visok značaj poljoprivrede uslovljen je povoljnim zemljišnim resursima, sporim restrukturiranjem ostatka nacionalne ekonomije, niskom investicionom aktivnošću i smanjenim mogućnostima zapošljavanja u drugim sektorima.

Grafikon 1. Struktura bruto domaćeg proizvoda Srbije

Izvor: <http://www.pks.rs/SADRZAJ/Files/CMIP/Brosura%20PKS%20sr.pdf>

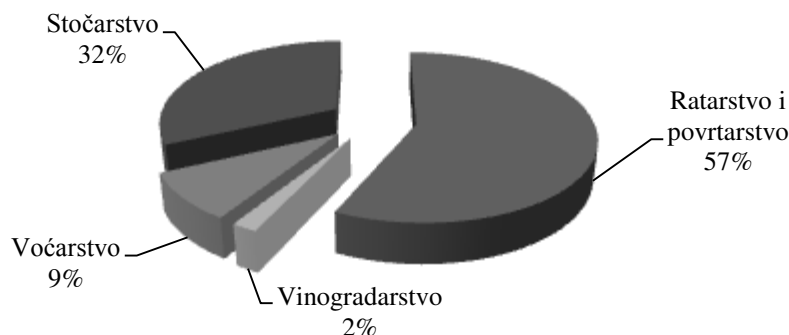
Proizvodna struktura poljoprivrede se značajnije ne inovira u dužem vremenskom periodu, što zajedno sa smanjenom upotrebom repromaterijala, utiče na nizak obim i nisku vrednost proizvodnje.

Srbija ima veoma pogodne prirodne uslove za razvoj raznovrsne poljoprivredne proizvodnje: žitarica, industrijskog bilja, voća i povrća, semenskog i sadnog materijala, lekovitog bilja, krupne i sitne stoke.

Tabela 1. Poljoprivredna proizvodnja u Srbiji (u hiljadama tona)

Pšenica	2.095	2.068	1.630	2.076
Kukuruz	6.158	6.396	7.207	6.480
Ječam	344	303	244	279
Ovas	96	74	68	71
Raž	14	13	10	12
Šećerna repa	2.299	2.798	3.325	2.822
Suncokret	454	378	378	378
Soja	351	349	541	441
Krompir	844	898	887	892
Vino (1.000 hl)	1.542	2.210	2.363	2.326
Mleko (mil.l)	1.534	1.515	1.462	1.472
Puter	3	2	2	3
Sir	21	22	23	24
Goveđe i juneće meso	99	100	96	100
Svinjsko meso	266	252	269	280
Ovčije meso	23	25	23	24
Živinsko meso	76	80	84	88
Meso-ukupno	464	457	472	492

Izvor: <http://www.pks.rs/SADRZAJ/Files/CMIP/Brosura%20PKS%20sr.pdf>

Grafikon 2. Struktura poljoprivredne proizvodnje u Srbiji

Izvor: <http://www.pks.rs/SADRZAJ/Files/CMIP/Brosura%20PKS%20sr.pdf>

U strukturi poljoprivredne proizvodnje u Srbiji dominira ratarstvo i povrtarstvo sa 57 %, zatim sledi stočarstvo sa 32 %, dok je voćarstvo i vinogradarstvo zajedno zastupljeno sa 11 %.

Proizvodni i ekonomski efekti poljoprivrede Srbije nisu na nivou mogućnosti koje pružaju bogati prirodni potencijali, i zaostaju za konkurentskim zemljama u regionu. Razlozi se mogu tražiti u:

- tehničko-tehnološkom zaostajanju, nastalom kao posledica nedovoljnih investicija u tehničku opremljenost, transfer znanja i novih tehnologija, koji traju duži vremenski period;
- sporoj izmeni agrarne strukture, u kojoj dominiraju mala gazdinstva sa neredovnim i skromnim viškovima i proizvodima nestandardnog kvaliteta;
- loše sprovedenom procesu privatizacije, usled čega je proizvodni lanac u proizvodnji hrane dezintegriran;
- sporom prilagođavanju zahtevima međunarodnog tržišta u pogledu standarda i procedura vezanih za zdravstvenu bezbednost hrane i
- nestabilnom sistemu podrške, koji je dinamično varirao kako po obimu plasiranih sredstava, tako i po njihovoj nameni i strukturi potencijalnih korisnika (Veselinović, 2013).

U Srbiji dominira porodično gazdinstvo i privatna svojina, dok prosečna veličina komercijalne farme (preduzeća) iznosi 500 do 700 hektara. Porodično gazdinstvo je vrlo isparcelisano, ima izraženu naturalnu proizvodnju i znatno niži stepen komercijalizacije u odnosu na evropske farme.

Sistem za navodnjavanje instaliran je na 180.000 hektara, ali se navodnjava svega 40.000 hektara, što zajedno sa baštama i nekim novijim sistemima, predstavlja manje od 1% oranica koje se navodnjavaju.

Novija istraživanja pokazuju da oko 60% gazdinstava u Srbiji nema tržišnih viškova, ili su viškovi sporadični i zanemarljivi. Niska robnost proizvodnje posledica je niskih prinosa i odsustva specijalizacije proizvodnje. Proizvodnja na velikom broju gazdinstava odvija se u formi autarhične, naturalne poljoprivrede. Otuda, socijalna komponenta još uvek ostaje jako prisutna determinanta opstanka srpskog poljoprivrednog gazdinstva, budući da iako ne obezbeđuje profit, poljoprivreda za više od polovine gazdinstava znači izvor prehrambene sigurnosti. Rast tržišnosti može se očekivati tek sa ozbiljnijim tehničko-tehnološkim unapređenjem i smanjenjem prikrivene zaposlenosti u poljoprivredi.

Tržište Evropske unije apsorbuje polovinu ukupnog poljoprivrednog izvoza iz Srbije. Drugo tržište po veličini jesu zemlje iz regiona, članice multilateralnog trgovinskog sporazuma CEFTA. Kao jedina zemlja iz regiona, Srbija uživa povlašćen pristup tržištu Carinske unije, u čijem su sastavu Ruska Federacija, Belorusija i Kazahstan, što umnogome olakšava plasman poljoprivrednih proizvoda. Poljoprivreda Srbije ima i bescarinski tretman na tržištu Turske.

Od februara 2010. godine počela je obostrana primena trgovinskog Sporazuma između Srbije i Evropske unije. Ova činjenica omogućava bescarinski pristup srpskih proizvoda na izuzetno velikom i zahtevnom tržištu, koja se obilato koristi. U trgovini sa Evropskom unijom Srbija ima preferencijalni status za izvoz: 8.700 tona junećeg mesa (baby beef), 63.000 hektolitara vina i 180.000 tona šećera. Generalni sistem preferencijala, odobren od strane Sjedinjenih američkih država, pruža mogućnost bescarinskog plasmana srpskih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda na tržište Sjedinjenih američkih država (SAD). Nažalost, ovi preferencijali u praksi nisu dovoljno iskorišćeni.

Prioritetni zadatak srpske poljoprivrede je da poveća opšti nivo konkurentnosti, pronade nova tržišta, prilagodi se pravilima i standardima Evropske unije i Svetske trgovinske organizacije, osvoji nova znanja i tehnologije koje će izmeniti strukturu poljoprivrede i spremno dočekati konkurenciju na domaćem i međunarodnom tržištu.

U proteklih decenijama, primarna poljoprivredna proizvodnja u Srbiji je u permanentnom nepovoljnom ekonomskom položaju, što se ogleda u „makazama cena“, koje su otvorene na štetu primarnih poljoprivrednih proizvođača, kao i disparitetu dohotka, ali i na druge načine, što sve destimulativno deluje na poljoprivredne proizvođače (Pejanović, 2016).

Iz navedenog, nedvosmisleno proizilazi logičan zaključak koji glasi: da bi se ubrzao agroprivredni i ruralni razvoj Srbije, a time i zadržalo stanovništvo (koje decenijama ubrzano napušta naša sela), kao i zaposlilo u gotovo napuštena sela, neophodno je znatno veće ulaganje u razvoj poljoprivrede, posebno u farmerski i zadrugarski način proizvodnje. Državnim merama treba stimulisati brži razvoj poljoprivrede, agrobiznisa i preduzetništva.

Kada je konkurentnost u pitanju, treba istaći ključne ograničavajuće faktore (ne)konkurentnosti naše poljoprivrede: nepovoljna agrarna struktura (4,5 hektara prosečna veličina gazdinstva) u kojoj dominira malo i sitno gazdinstvo – oko 650.000 gazdinstava (ostarelo, i zastarele mehanizacije); neorganizovanost robnih poljoprivrednih proizvođača (udruženja, zadruge, klasteri, nerazvijena kooperacija i ugovorna proizvodnja, neregulirani uslovi otkupa i otkupnih cena, neregulisan sistem plaćanja, visoko učešće prekupaca itd.); neuređenost tržišta poljoprivrednih proizvoda (monopolisanost tržišta, asimetričnost informacija, nestabilnost cena, sporost brendiranja, neefikasnost inspeksijskih organa, nedostatak otkupno–distributivnih centara, nerazvijeno robno–berzansko tržište, neefikasan sistem robnih rezervi), itd.; korupcija (kao pratilac partokratskih društava u kojima dominiraju monopoli – partijski, trgovački, posebno monopoli na prinudu i obaveznost); neadekvatna uloga države (nizak agrarni budžet, niske subvencije, nerešen sistem finansiranja i investiranja, nerazvijena mreža savetodavne službe, neizgrađen sistem evidentiranja i izveštavanja u poljoprivredi, nepostojanje integrisanog poljoprivrednog informacionog sistema); neracionalno korišćenje zemljišnih resursa; deagrarizacija i demografsko pražnjenje sela (od 4.600 sela u Srbiji svako četvrto je na putu nestajanja, čak 86% beleži pad broja stanovnika); klimatske promene (Pejanović, 2016).

Značajna nekonkurentnost poljoprivrede, poljoprivrednih proizvođača i poljoprivrednih proizvoda u Srbiji proističe i iz sledećeg: nacionalna poljoprivredna proizvodnja je skupa i neefikasna (i troškovno i cenovno); ekstenzivnost nacionalne ukupne poljoprivredne proizvodnje (0,25 uslovnih grla stoke po hektaru, u odnosu na 0,98 u EU), niska produktivnosti, neefikasna zemljišna politika, neizgrađenost i nedovoljna iskorišćenost sistema za navodnjavanje, nepovoljan poslovni ambijent, sporno uvođenje standarda kvaliteta, često ugrožena zdravstvena bezbednost hrane. Najveći deo izvezenih nacionalnih proizvoda sadrži veliki udeo primarnih proizvodnih faktora (kukuruz, maline, voće, živa stoka), a mali udeo dodatne vrednosti (znanja primenjenog kroz tehnologiju i marketing). Isto tako, veoma je narušen agro–industrijski reprodukcioni lanac (proizvodnja, prerada, promet, logistika, ratarstvo–stočarstvo), zatim nema objedinjene ponude i nedovoljno je poznavanje izvoznih tržišta, nerazvijenost faza distribucije, promocije i drugih marketinških aktivnosti vezanih za poljoprivredne proizvode.

Takođe, u nestabilnim i neizvesnim uslovima privređivanja, preduzetništvo i preduzetnički duh su nedovoljno razvijeni (spor razvoj malih i srednjih preduzeća u agrobiznisu).

Kao što se vidi iz navedenog, razvojni problemi agroprivrede Srbije su mnogobrojni. Uzroci tome su sistemske prirode i kreću se od nepovoljnog ekonomskog položaja poljoprivrede u dosadašnjem konceptu društveno–ekonomskog razvoja, pa do neadekvatne agrarne politike, neodgovarajuće uloge tržišta i države i drugih institucija, neorganizovanosti robnih proizvođača, neracionalnosti i neefikasnosti u svim fazama reprodukcije, ekonomske i ekološke krize i klimatskih promena, kao i niza drugih uzroka koji su ograničavajući faktori pretvaranja komparativnih u konkurentne prednosti.

Shodno tome, jasno se nameće nužnost sveobuhvatnih sistemskih mera i akcija u funkciji povećavanja konkurentnosti na svim nivoima poljoprivrede. Razvoj poljoprivrede u Srbiji treba usmeriti na modernizaciju i promenu proizvodne strukture, u pravcu veće tržišne organizacije i poboljšanja ukupne efikasnosti poslovanja. Proizvodno i tehnološko prestrukturiranje i rast produktivnosti u poljoprivredi, kao i veća konkurentnost na domaćem i svetskom tržištu, treba da se bazira na ekonomskim, energetskim i ekološkim kriterijumima. Nužna je nova strategija društveno–ekonomskog i agrarnog razvoja, kao i nova agrarna politika.

Za uspešan razvoj i opstanak sela, neophodno je da poljoprivreda bude strateška delatnost i da država usmeri proizvodnju bez genetski modifikovanih organizama. Dobijanjem takvog tretmana, poljoprivreda bi u

kratkim vremenskom periodu mogla da udvostruči proizvodnju hrane i tada bi u potpunosti bila zadovoljena domaća tražnja. Poljoprivreda Srbije, u sadašnjim svetskim trendovima, treba da, uz vođenje adekvatne agrarne politike, iskoristi svoju šansu i ponudi kvalitetne proizvode. Trenutno, poljoprivredu Srbije prate hronični problemi, zbog odsustva sistemskih i kontinuiranih mera ekonomske politike. Uzroci krize su mnogobrojni, a rezultat toga je nepovoljni ekonomski položaj poljoprivrede. Negativne tendencije poljoprivredne proizvodnje su rezultat smanjenja budžetskih sredstava, i odsustvo ekspanzivne agrarne politike.

Osnovni pravci budućeg razvoja poljoprivrede trebalo bi da budu usmereni ka optimalnom korišćenju i očuvanju raspoloživih i izgradnji novih kapaciteta, povećanju obima poljoprivredne proizvodnje, izmeni proizvodne strukture u korist intenzivnih vidova proizvodnje namenjenih izvozu, i proizvodnji visoko kvalitetnih i pre svega zdravih proizvoda.

Cilj kome treba da teži Srbija je oblikovanje i prilagođavanje poljoprivrede kriterijumima razvijenih evropskih zemalja, pre svega Evropske unije. To nije moguće ostvariti u kratkom vremenskom periodu, jer je za izgradnju adekvatne agrarne politike neophodan duži vremenski period. Negativne efekte mera agrarne politike Srbije, koje su istaknute u Zajedničkoj agrarnoj politici Evropske unije, u procesu izgradnje i realizacije, bi trebalo iskoristiti kao dragocena iskustva. Brza promena agrarne strukture nije moguća, već je neophodno postepeno je prilagoditi porodičnom gazdinstvu koje će biti tržišno orijentisano i ekonomski efikasno. Agrarna struktura će odrediti budućnost tržišne orijentacije poljoprivrede Srbije.

Prvi zadatak mera agrarne politike Srbije je da se obezbede uslovi za uspostavljanje nove strukture komercijalnih porodičnih gazdinstava, koja će moći da odgovore izazovima savremenog tržišnog privređivanja. Da bi se to postiglo, neophodno je da se izvrše strukturne promene u poljoprivrednoj proizvodnji. Iskustva razvijenih zemalja Evropske unije pokazuju da je porodično poljoprivredno komercijalno gazdinstvo najbolji vid organizacije proizvodnje, što ne znači da takvo gazdinstvo mora da poseduje ovalike ili onolike površine zemljišta, već da proizvodi ono što tržište zahteva.

Problem poljoprivrede Srbije je identičan problemima u industriji, a to je zapošljavanje. Zato je neophodno da agrarna politika svojim merama pruži podršku onima koji se osim poljoprivrede bave još nekim poslom, ili bi se pored poljoprivrede bavili još nečim. Pored svih mera i podsticaja koje im kao poljoprivrednicima stoje na raspolaganju, oni mogu računati i na pomoć kroz mere za unapređenje sela da se, na primer, dodatno bave turizmom ili nekom drugom delatnošću koja je povezana sa poljoprivredom.

Finansijski karakter ekonomskih mera je veoma značajan za poljoprivredne proizvođače, jer preko smanjenja poreskog opterećenja, povoljnih kredita, stabilnih cena, priliva investicija, subvencija i podsticaja agrarna politika stimuliše poljoprivredne proizvođače. Adekvatnom spoljnotrgovinskom i carinskom politikom, širi se tržište poljoprivrednih proizvoda i omogućava sticanje komparativnih prednosti pomoću konkurentnih poljoprivrednih proizvoda.

Uloga države u poboljšanju položaja poljoprivrede je višestruka, kroz vođenje efikasne politike zaštite konkurencije, ohrabrivanje konkurencije (smanjenje prepreka za ulazak na tržište kad god je to moguće, ohrabrivanje malih preduzeća, jaka inostrana konkurencija), regulacijom tržišta kroz kontrolu cena i oporezivanje monopola (Samuelson, Nordhaus, 2000).

Zbog značaja koji poljoprivreda ima za Srbiju, značaj agrarne politike i njenih mera je veliki. Zato je ovom pitanju neophodno posvetiti veću pažnju, najpre od strane države, u pravcu usaglašavanja domaćih mera sa zahtevima evropskog tržišta, čime će se obezbediti sigurniji plasman domaćih proizvoda na inostrana tržišta, povećati konkurentnost domaće privrede, a samim tim i standard čitavog društva.

3. ODRŽIVO UPRAVLJANJE PRIRODNIM RESURSIMA U FUNKCIJI RAZVOJA MULTIFUNKCIONALNE POLJOPRIVREDE

Nekontrolisana eksploatacija prirodnih resursa može dovesti do narušavanja ravnoteže između prirode i čoveka. Shodno tome, nameće se potreba da poljoprivredni proizvođači izgrade poseban odnos prema teško obnovljivim, odnosno neobnovljivim prirodnim resursima (zemljište, voda i vazduh) koji su, nažalost, stavljeni u funkciju iskorišćavanja, a ne korišćenja u poljoprivredne svrhe.

Trenutno stanje u poljoprivredi ukazuje da potražnja za kvalitetnom hranom stalno raste, posebno u industrijski razvijenim zemljama, dok se proizvodna mogućnost mnogih područja drastično smanjuje. Uzrok tome je ispošćenost zemljišta, usled mnogih procesa, pre svega upotrebe teške mehanizacije u poljoprivredi,

erozivnih procesa koji kontinuirano odnose plodni deo zemljišta, decenijske primene velikih količina pesticida i drugih veštačkih, hemijskih materija opasnih po zdravlje ljudi i okoline, kao i primene veštačkih đubriva.

Konvencionalna (industrijska) poljoprivreda ima za cilj ostvarenje maksimalne produktivnosti i maksimalnog profita, koristeći agrotehničke mere koje pored očekivanih pozitivnih imaju i niz negativnih efekata. Osnovne agrotehničke mere na kojima je zasnovana konvencionalna poljoprivreda su promena prirodnog okruženja uklanjanjem drveća i osvajanjem novih površina, intenzivna obrada zemljišta, smanjenje biodiverziteta, primena mineralnih đubriva, pesticida, i sl. Konvencionalna poljoprivreda je postala tehnološka proizvodnja u kontrolisanim uslovima, nezavisna od nekih osnovnih bioloških procesa, što se najbolje vidi u povrtarstvu. Problem klimatskih uslova rešava se proizvodnjom u zaštićenim prostorijama, staklenicima i plastenicima sa regulisanom temperaturom i osvetljenjem (Kovačević, Momirović, 2008).

Mere primenjivane u konvencionalnoj poljoprivrednoj proizvodnji dovele su do degradacije resursa bez kojih je opstanak čoveka nemoguć, a koji imaju ograničenu mogućnost samoobnavljanja. Do sada primenjivane metode u poljoprivredi moraće u velikoj meri da se izmene, kako bi se postigla održivost postojećih poljoprivrednih sistema i omogućila proizvodnja dovoljnih količina hrane u budućnosti. Multifunkcionalna (organska) proizvodnja je grana koja teži očuvanju prirodnih resursa i proizvodnji zdrave, ekološki bezbedne hrane, tako da njen razvoj predstavlja perspektivu kojoj teže mnoge zemlje.

Multifunkcionalna poljoprivreda je povezana sa netržišnim funkcijama, ona teži ostvarenju održivog privrednog, socijalnog i ekološkog razvoja sredine u kojoj se odvija poljoprivredna proizvodnja. To znači da bi poljoprivreda trebalo da, pored proizvodnje za tržište, participira i u razvoju ruralnih područja, unapređenju životnog standarda i zaštiti i unapređenju životne sredine. Ideja o multifunkcionalnosti poljoprivrede je karakteristična za najrazvijenije države članice Evropske unije, koje raspolazu tehnologijama, infrastrukturom, znanjima i kapitalom u obimu koji omogućava da vode računa i o njenim netržišnim funkcijama. Suprotno tome, poljoprivreda zemalja u razvoju u koje spada i Srbija, orijentisana je na proizvodnju hrane po svaku cenu, ne vodeći računa o netržišnim funkcijama, takav način poljoprivredne proizvodnje je poznat kao monofunkcionalna poljoprivreda.

Kroz istoriju bavljenja poljoprivredom ljudi nisu obraćali pažnju na značaj racionalnog upravljanja prirodnim resursima. Razmišljanje o tome počinje tek sada kada se svet suočava sa velikim ekološkim problemima i problemima oskudnih i neravnomerno raspoređenih prirodnih resursa za stalno rastuće stanovništvo. Razmišljanja o smanjivanju štetnog uticaja na životnu sredinu, ali posebnost i važnost razvoja multifunkcionalnog modela poljoprivrede, ogleda se u tome što model nudi ne samo rešenja za ekološke probleme, nego i za brojna druga socijalna i ekonomska pitanja na način koji je održiv na duži rok.

Odgovarajući nivo zaposlenosti i kvalitet života u ruralnim sredinama su osnovni ciljevi održivosti sa sociološkog aspekta, dok se sa ekonomskog aspekta teži diverzifikaciji ruralne ekonomije, koja podrazumeva efikasno korišćenje resursa, konkurentnost i vitalnost seoske poljoprivrede. Ekološki ciljevi održivosti odnose se na očuvanje i racionalnu upotrebu svih resursa, kako bi ih mogle primenjivati i upotrebljavati buduće generacije. Brojni ciljevi vezani za socijalne i ekološke probleme mogu se rešavati promenama u poljoprivredi, jer ova delatnost predstavlja intenzivan odnos čoveka i prirode, sa širokim spektrom uticaja na njene razne aspekte.

Multifunkcionalna poljoprivreda je suprotnost industrijalizovanoj poljoprivrednoj proizvodnji, jer zagovara očuvanje tradicionalnih vrednosti, načina proizvodnje i stila života ljudi. Pozitivni efekti koji po definiciji čine poljoprivredu multifunkcionalnom su:

- a) bezbednost hrane;
- b) jednaka dostupnost hrane za sve socijalne kategorije;
- c) odgovarajući ruralni uslovi života i
- d) zaštita okoline (Šomodí, 2006).

Dobrobiti koje donosi multifunkcionalna poljoprivreda najbolje se mogu sagledati ukoliko se uporedi sa ostala dva vida privređivanja u poljoprivredi. U svetskoj poljoprivrednoj proizvodnji razlikuju se tri tipa poljoprivrede:

- a) Monofunkcionalna poljoprivreda, zastupljena je u ekonomski manje razvijenim zemljama, sa nepovoljnim uslovima proizvodnje, nerazvijenom infrastrukturom i velikom populacijom. Osnovni cilj ovog vida proizvodnje je da obezbedi hranu za stanovništvo po svaku cenu;
- b) Profitno orijentisana poljoprivreda, zastupljena je u zemljama sa povoljnim uslovima proizvodnje određenih proizvoda za svetsko tržište, na bazi kriterijuma ekonomije obima i visoke efikasnosti, a sa ciljem zadržavanja određenog tržišnog segmenta;

- c) Multifunkcionalna poljoprivreda, karakteristična je za zemlje Evropske unije. Pored primarne funkcije obezbeđenja hrane, obezbeđuje i netržišne funkcije.

Problemi multifunkcionalnog modela evropske poljoprivrede dolaze do izražaja nakon priključenja novih država članica u Evropskoj uniji. Razlike u produktivnosti, razvijenosti pa i multifunkcionalnim karakteristikama poljoprivrede između država članica, sve su izraženije. Poslednja globalna finansijska i privredna kriza dovela je do stvaranja velikih razlika u finansijskoj moći između regiona i država članica, a na situaciju u poljoprivredi najviše se odražava siromašenje domaćinstva u manje razvijenim državama članicama i njihovo gašenje zbog nemogućnosti obavljanja delatnosti.

U multifunkcionalnom razvoju poljoprivrede ključnu ulogu ima razvijenost ruralnih područja. Što su zemlje razvijenije, sela su manje zastupljena u svom tradicionalnom obliku, industrijalizovanoj poljoprivredi razvijenih zemalja služe samo da se na tim prostorima obavlja poljoprivredna proizvodnja, a obavljaju je farmeri koji često ne žive na tim prostorima jer tradicionalna ruralna područja nestaju. Proizvodnja u razvijenim zemljama je visoko industrijalizovana i zahteva velike količine oskudnih resursa, a otpad i zagađenja koja prouzrokuju sve su izraženija. Prioritet daljeg razvoja poljoprivrede treba da bude zdravlje ljudi, zaštita životne sredine, bezbednost hrane, očuvanje prirodnih izvora energije, zemljišta, vode itd.

Ekonomski značaj multifunkcionalnosti ogleda se u mogućnosti ostvarivanja profita iz poljoprivrede na duži rok. Nesumnjivo je da moderna poljoprivreda obezbeđuje sve veći i veći profit kako se tehnologija i društvo razvijaju, ali produktivnost na ovaj način ne može rasti u nedogled. Investicije u poljoprivrednu delatnost treba da poštuju karakteristike i mogućnosti koje pružaju konkretni regioni i područja, a ne da budu zasnovane na što većem iscrpljivanju resursa koje neki regioni čak ni nemaju dovoljno. Multifunkcionalna poljoprivreda daje mogućnost da se prirodni resursi koriste na način koji obezbeđuje čist vazduh, veću zaposlenost, smanjenje degradacije zemljišta itd.

Mere zaštite zemljišta i vode u poljoprivredi podrazumevaju preduzimanje kompleksnih i unapred isplaniranih mera. Tretmanom otpadnih voda od navodnjavanja i ostalih otpadnih voda iz poljoprivrede vrši se sprečavanje oštećenja vodenih akumulacija i jezera. U cilju racionalne primene vode u poljoprivredi treba vršiti izbor useva i sorti tolerantnih na sušu, a agrotehniku prilagoditi tako da se gubici vode svedu na minimum. Treba sprečiti uništavanje zelenog priobalnog pojasa oko jezera i reka radi održive ravnoteže biljnog i životinjskog sveta, smanjiti upotrebu neobnovljivih resursa do ekonomske isplativosti i profitabilnosti. U cilju zaštite vazduha, poljoprivreda treba da vodi računa kako da smanji sagorevanje organskih ostataka, pokretanje čestica prašine sa golog zemljišta, ispuštanje pesticida u atmosferu i emisiju azotnih oksida.

Zdravo i kvalitetno zemljište je ključna komponenta održive poljoprivrede. Da bi ono to i bilo, mora se zaštititi od svih oblika erozije, smanjiti stalni pritisak na zemljište u smislu fizičkog gubljenja iz sfere poljoprivrede ili namene za životnu sredinu. Posebno je važno ograničiti primenu sintetičkih pesticida kad god je to moguće, a sve u cilju zaštite od zaslantjavanja zemljišta. Da bi zemljište bilo održivo u poljoprivredi i za druge namene, potrebno je redukovati obradu zemljišta, nastojati da se zemljište drži pod vegetacijom, održavati nivo organske materije i humusa sa ciljem očuvanja njegove strukture i smanjiti nepotrebno gaženje po zemljištu (Kovačević et al. 1997).

Primena agrohemikalija u poljoprivredi (mineralnih đubriva, pesticida i drugih hemijskih sredstava) stvorila je nove probleme sa kojima se čovečanstvo, a naročito razvijene zemlje, suočava. Prekomerna primena agrohemikalija može da prouzrokuje najrazličitije poremećaje u biološkoj ravnoteži agrosistema i šire. Ovo može dovesti i do ugrožavanja zdravlja ljudi i životinja, bilo posrednim ili neposrednim putem, što utiče da veliki broj zemalja, naročito onih razvijenih, ovom pitanju posvećuju veliku pažnju, jer budućnost novih generacija zavisi od ophođenja sadašnjih prema prirodi.

4. ZAKLJUČAK

Poljoprivreda se oduvek smatrala primarnom granom Srbije. Kao takva, ona je od velikog značaja kako za sadašnje, tako i za buduće generacije. Republika Srbija je agrarna zemlja sa komparativnim prednostima za razvoj poljoprivrede i sela, raspolaže značajnim zemljišnim potencijalom za razvoj, kako biljne, tako i stočarske proizvodnje. Mnoge komparativne prednosti Srbije nisu pretvorene u konkurentske prednosti.

Tranzicione reforme, koje treba nastaviti, nisu dale očekivane rezultate. U poljoprivredi, kao strateškoj grani privrede Srbije, se i dalje nedovoljno ulaže, o čemu govori i ne uvažavanje činjenice od strane države

da je poljoprivredi, zbog specifičnosti njene proizvodnje, permanentno potrebno dopunsko, spoljno finansiranje. Ono što je neophodno su radikalne promene u Strategiji poljoprivrede i ruralnog razvoja, ka većoj orijentaciji ruralnom razvoju na kome se zasniva i Zajednička agrarna politika Evropske unije.

Opređenje Srbije da postane deo evropske integracije znači da poljoprivreda treba da se pripremi za konkurenciju na jedinstvenom razvijenom tržištu, na kome neće postojati trgovinske barijere. U cilju uspešnog nastupa na zahtevnom tržištu i prilagođavanja Zajedničkoj agrarnoj politici Evropske unije, nameće se redefinisane ciljeva razvoja poljoprivrede i to u pravcu povećanja konkurentnosti, bezbednosti hrane i većeg zalaganja za ruralni razvoj. Na putu ka Evropskoj uniji, Srbija treba da se prilagodi nizu politika, propisa i standarda koje propisuje unija, što podrazumeva usklađivanje zakonodavstva, izgradnju novih institucija, kadrovsku reorganizaciju, stalnu obuku zaposlenih i sl.

Ono što je prioritet u poljoprivredi Srbije je nova agrarna politika koja treba da:

- a) ubrza proces donošenja i primene novog modernog agrarnog zakonodavstva, zasnovanog na standardima i principima Evropske unije;
- b) preventivno deluje protiv klimatskih promena i posledica globalnog zagrevanja, većim izdvajanjem za osiguranje poljoprivredne proizvodnje;
- c) redefiniše i oživi ulogu robnih rezervi kao instrumenta agrarne politike, kojim se reguliše normalno funkcionisanje agrarne reprodukcije i obezbeđuje stalno održavanje ravnotežnog nivoa proizvodnje i potrošnje, što je veoma značajno za stabilnost tržišta i cena agrarnih proizvoda;
- d) vodi adekvatnu i doslednu zemljišnu politiku, kao skup mera putem kojih se može uticati na racionalno i održivo korišćenje i ukupnjavanje poljoprivrednog zemljišta, kao retkog i vrednog resursa kojim raspolaže Srbija;
- e) podstiče i organizuje moderno povezivanje učesnika u agrobiznisu, kroz udruženja, zadruge, klastere, agrarne komore, asocijacije i nevladine organizacije;
- f) usmeri mere agrarne politike na seoska područja, kojima će se poboljšati život i privređivanje na selu, kroz investicije u sredstva za poljoprivrednu proizvodnju i preradu, izgradnju i obnovu seoske infrastrukture, edukaciju i stručno usavršavanje seoskog stanovništva, unapređenje seoskog turizma i kulturnih vrednosti i
- g) podstiče razvoj multifunkcionalne poljoprivrede, koja predstavlja budućnost svetske poljoprivrede.

Razvoj poljoprivrede će, u velikoj meri, zavisiti od razvoja društva u celini. Agrarna politika je jedan segment ekonomske politike na nacionalnom nivou. Unapređenje poljoprivrede i održivi razvoj nisu mogući bez temeljne promene sistemskog i pravnog okvira u oblastima koje su od značaja za poljoprivredu.

Agrarna politika ne bi trebalo da bude usmerena samo na funkciju preživljavanja u sadašnjim uslovima. Država bi trebalo trajno da opredeli ekonomsku i razvojnu politiku zasnovanu na decentralizaciji i ujednačenom privrednom razvoju. Takvom politikom bi se vratio život u srpsko selo, jer danas u gradovima Srbije nema šta da se radi, dok na selu nema ko da radi. Za uspešan razvoj poljoprivrede Srbije i opstanak sela neophodno je da agrar bude strateška delatnost i da država vođenjem adekvatne politike usmeri njen dalji tok razvoja, širenjem tržišta i plasiranjem kvalitetnih proizvoda na tržište Evropske unije. Da bi se ostvarili što bolji rezultati u poljoprivredi potrebna je nova, ofanzivna agrarna politika, i korišćenje iskustva zemalja iz okruženja, kao smernice za dalji razvoj i prilagođavanje poljoprivrede Srbije.

REFERENCE

- Bogdanov, N., 2009. Efekti integracije Srbije u EU u oblasti poljoprivrede. FEFA, Beograd
- Evropski pokret u Srbiji, 2010. Vodič kroz EU politike - Poljoprivreda. Beograd
- Kovačević, D., Momirović, N., 2008. Uloga agrotehničkih mera u suzbijanju korova u savremenim konceptima razvoja poljoprivrede. Acta herbologica, Br. 17, str. 23-38.
- Kovačević, D., Oljača Snežana, Oljača M., Bročić, Z., Ružičić, L., Vesković, M., Jovanović, Ž., 1997. Savremeni sistemi zemljoradnje: korišćenje i mogućnosti za očuvanje zemljišta u konceptu održive poljoprivrede. Kongres JDPZ, Novi Sad
- Mitrović, M., 2015. Sela u Srbiji, promene strukture i problemi održivog razvoja. Republički zavod za statistiku, Republika Srbija, Beograd
- Pejanović, R., 2016. O razvojnim problemima naše agroprivrede. Zbornik radova: Stanje i perspektive agroprivrede i sela u Srbiji, Naučno društvo ekonomista Srbije i Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd

- Republički zavod za statistiku, 2012. Popis poljoprivrede. Beograd
- Roljević, S., Hamović, V., Sarić, R., 2009. Organska poljoprivreda u funkciji održivog razvoja. Ekonomske teme, Br. 3., Niš
- Samuelson, P., Nordhaus, W., 2000. Economics. Mate, Zagreb
- Službeni glasnik Republike Srbije, br. 30/2010. Zakon o organskoj proizvodnji. Beograd
- Šomodić, Š., 2006. Neke karakteristike multifunkcionalne poljoprivrede. Agroekonomika, Br. 34/35, str. 25-33.
- Veselinović, P., 2013. Nacionalna ekonomija, Ekonomski fakultet Univerziteta u Kragujevcu, Kragujevac
- Pingali, P., Feder, G., 2017. Agriculture and Rural Development in a Globalizing World. Routledge, London
- https://ec.europa.eu/agriculture/cap-funding_en
- <https://www.makroekonomija.org/0-branislav-gulan/buducnost-agrara-srbije-2016-i-deo/>
- <http://www.kombeg.org.rs/Slike/UdrPoljoprivreda/2014/jul/zakon-o-podsticajima-u-poljoprivredi-i-ruralnom-razvoju.pdf>
- <http://www.pks.rs/SADRZAJ/Files/CMIP/Brosura%20PKS%20sr.pdf>